

Zbornik predstavlja značajan doprinos razumevanju odnosa građana i građanki prema konstelaciji demokratije u Srbiji. Radovi su argumentativni, odgovaraju akademskim normama i nude kompleksnu sliku o izabranom predmetu. Prilozi su komplementarni na taj način da time razvijaju neophodnu kompleksnost u predstavljanju demokratske transformacije u domaćem i evropskom kontekstu.

Dopisni član SANU, Alpar Lošonc

Radove u zborniku odlikuje tematska i stilska raznovrsnost, kao i kvalitet i originalnost naučnog pristupa. Sa jedne strane, to bi se moglo tumačiti kao odsustvo principa homogenosti, sa druge, pak, kao bogatstvo u različitosti mogućih interpretacija centralne teme. Svi se oni kritički odnose prema polaznoj istraživačkoj ideji – stavovima srpskog građanstva o trodecenijskoj demokratskoj transformaciji Srbije.

Prof. dr Dragan Todorović

Struktura zbornika ukazuje na analitički višeslojnu analizu istraživnog problema. Autori na koncizan i argumentovan način pristupaju analizi različitih tema od značaja za istraživanje stavova građana/ki prema procesu demokratizacije Srbije u protekle tri decenije i izvode utemeljene zaključke. Autore odlikuje sistematičnost, preciznost i jasnoća u pristupu predmeta istraživanja. Zbornik predstavlja dragocen doprinos razumevanju odnosa građana/ki Srbije prema procesu demokratizacije od uvođenja višepartijskog sistema do danas.

Dr Dejana Vukasović

Zbornik nastavlja tradiciju kvalitetnih istraživanja javnog mnjenja Centra za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka i doprinosi kontinuitetu saznanja u domenu politikoloških studija i istraživanja društvene tranzicije. Posebna vrednost zbornika je što nastavlja istraživanje važnih odrednica političke kulture i političkog života (autoritarnost, korupcija). Zaključci autora zbornika ujedno su korisne smernice i za šire područje nauka koje se bave politikom, kao što su sociologija i antropologija.

Dr Suzana Ignjatović

www.idn.org.rs

DEMOKRATSKE PROMENE U SRBIJI

Stavovi građana i građanki o demokratskoj transformaciji Srbije u protekle tri decenije

Urednici
Milica Joković Pantelić
Goran Bašić

Edicija Istraživanja

Radovi u ovom tematskom zborniku zasnovani su na podacima empirijskog istraživanja o stavovima građanki i građana Srbije o društvenim, ekonomskim i političkim promenama u Srbiji tokom protekle tri decenije, koje je 2022. godine sproveo Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje (CPIJM) Instituta društvenih nauka (IDN). Autori, svi saradnici CPIJM i stručnjaci u okviru različitih disciplina društvenih nauka, osvetljavaju transformaciju Srbije, pružajući, uprkos multidisciplinarnom karakteru zbornika, koherentnu analizu javnog mnjenja Srbije.

Ovim izdanjem u okviru edicije *Istraživanja*, IDN nastavlja da jača, podržava razvoj i sprovođenje empirijskih istraživanja. Ta istraživanja su zbog koncepcijske zahtevnosti i složene logistike dugo zapostavljena u društvenim naukama u Srbiji. Ona, međutim, uz teorijsku utemeljenost ideja, činjenice i validne podatke, prikupljene na osnovu savremene naučne metodologije, ostaju stubovi naučnog rada, ali i osnov za donošenje realnih i delotvornih preporuka i odluka u javnim politikama.

EDICIJA ISTRAŽIVANJA

DEMOKRATSKE PROMENE U SRBIJI

Stavovi građana i građanki o demokratskoj transformaciji Srbije
u protekle tri decenije

EDICIJA

Istraživanja

UREDNIKA EDICIJE

Dr Irena Ristić

IZDAVAČ

Institut društvenih nauka

Beograd, 2023.

ZA IZDAVAČA

Dr Goran Bašić

RECENZENTI

Dopisni član SANU Alpar Lošonc

Prof. dr Dragan Todorović

Dr Dejana Vukasović

Dr Suzana Ignjatović

ISBN 978-86-7093-265-4

Demokratske promene u Srbiji

STAVOVI GRAĐANA I GRAĐANKI O DEMOKRATSKOJ TRANSFORMACIJI SRBIJE U PROTEKLE TRI DECENIJE

UREDNICI

Milica Joković Pantelić

Goran Bašić

Beograd, 2023.

ĐURĐICA STANKOVIĆ

Istraživačica pripravnica

Institut društvenih nauka, Beograd

Strani kapital u Republici Srbiji: Iskustva i očekivanja građana*

Sažetak

Strani kapital ima veliki uticaj na razvoj privrede Republike Srbije, istovremeno podstičući razvoj industrije, smanjujući stopu nezaposlenosti, omogućavajući tehnološko osamostaljivanje i porast međunarodne konkurentnosti ekonomije. Nakon demokratskih promena u 2000. godini i ukidanjem sankcija i pristupa međunarodnom tržištu, intenzivira se aktivnost stranih ulaganja u Republici Srbiji i počinje da dominira trend privlačenja stranih investicionih aktivnosti. Rad nudi pregled strane investicione aktivnosti u Republici Srbiji, od procesa tranzicije i privatizacije do danas. Osnovno istraživačko pitanje na koje ovaj rad pokušava da ponudi odgovor glasi: „zbog čega ekonomiji Republike Srbije, i pored velikog priliva stranog kapitala i pojačane investicione aktivnosti, preti opasnost da upadne u zamku srednje razvijeno-sti?” U radu će biti korišćen statistički metod analize anketnog istraživanja koje je sproveo Institut društvenih nauka, u periodu od maja do septembra 2022. godine, a koji će pokušati da sublimira zaključke istraživanja i rezultate do kojih se došlo a tiču se iskustva i očekivanja građana Republike Srbije povodom poslovanja stranih kompanija u Republici Srbiji. Cilj istraživanja je ispitivanje povezanosti između sociodemografskih varijabli (stepena stručne sprema, regiona u kome žive ispitanici, zaposlenost ispitanika u javnom, privatnom, meša-nom ili nevladinom sektoru, ukupnog mesečnog prihoda ispitanika) i mišljenja ispitanika o poslovanju stranih kompanija u Republici Srbiji. Za analizu podataka korišćena je deskriptivna statistika i Spirmanov koeficijent korelacije. Posebna pažnja biće posvećena analizi zaštite prava radnika u inostranim kompanijama koje posluju na teritoriji Republike Srbije.

Ključne reči: strani kapital, SDI, ekonomija, Republika Srbija, ispitanici, prava radnika

Uvod

U srpskoj akademskoj literaturi je sve do sedamdesetih godina prošloga veka bilo umreženo mišljenje da strani kapital predstavlja oblik kapitalističkog imperijalizma koji znatno sužava prostor za razvoj domaće industrije (Vojinović, 1972: 47). Takvo mišljenje počinje da se napušta krajem dvadesetog veka, kada dolazi do promene uverenja da strani kapital može imati veliki značaj za razvoj privrede i ekonomskog razvoja Republike Srbije. Istraživanja sprovedena na ovu temu su pokazala da je unapređenje tehnološkog procesa, implementacija novih proizvodnih linija, povećanje zaposlenosti i produktivnosti, kao i prodaje i izvoza, znatno više prisutno među firmama koje su pod inostranim vlasništvom, nego što je to slučaj kod firmi koje su privatizovane i nalaze se pod domaćim vlasništvom, a posebno kada su u pitanju državne firme (Bonić & Stanković, 2011: 474). Sve to govori u

* Rad je napisan u okviru Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2023. godinu koji podržava Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije.

prilog tome da je strani kapital neophodna determinanta razvoja privrede Republike Srbije, pa privlači veliku pažnju, kako ekonomista i političara tako i šire javnosti.

U radu ćemo pod pojmom strani kapital biti fokusirani isključivo na strane direktne investicije (u daljem tekstu SDI). Prema Narodnoj banci Srbije (NBS), strane direktne investicije su definisane kao „ulaganje u neko preduzeće koje je rezident druge zemlje, kojim se obezbeđuje dugoročno povezivanje, interes i vlasnička kontrola nad tim preduzećem. To je vid ulaganja u kome investitor poseduje 10% ili više vlasništva preduzeća direktnog investiranja”. Strane direktne investicije jesu karakteristika modernih ekonomskih veza i procesa globalizacije, omogućavajući globalnu mobilnost radne snage, finansijskih sredstava, tehnologije, kao i proizvodnih faktora (Business info Group, 2020: 8). Može se reći da su SDI spona između razvijenih ekonomija i država u razvoju koje omogućavaju spajanje finansijskih sredstava sa proizvodnjom a radnu snagu sa naprednim tehnikama i veštinama, omogućavajući da nerazvijeni regioni u ekonomskom kontekstu bržim tempom rastu nego da su ti isti regioni oslonjeni samo na sopstvene razvojne potencijale (Business info Group, 2020: 8).

Glavno pitanje koje autorka izdvaja za analizu i pokušava da odgonetne jeste zbog čega i, pored velikog priliva stranog kapitala i pojačane investicione aktivnosti, ekonomiji Republike Srbije preči opasnost da upadne u zamku srednje razvijenih država. Rad je strukturiran na sledeći način: nakon uvodnog razmatranja, problematizovanja teme i pregleda literature, sledi drugi deo koji je posvećen istorijatu stranog kapitala u Republici Srbiji, uzimajući vremenski period nakon 2000. godine do danas. U ovom delu autorka daje pregled najznačajnijih stranih ulaganja na teritoriji Republike Srbije i obim investicione aktivnosti deli u pet potperioda: period 2000–2005, 2006–2008, 2009–2011, 2012–2020. i od 2021. do danas. Treći deo rada prikazuje rezultate anketnog istraživanja koje je sproveo Institut društvenih nauka, u periodu od maja do septembra 2022. godine. Taj deo će pokušati da sublimira zaključke istraživanja i rezultate do kojih se došlo a tiču se iskustva i očekivanja građana Republike Srbije povodom poslovanja stranih kompanija u Republici Srbiji. U ovom delu rada autorka ispituje povezanost između sociodemografskih varijabli (stepena stručne sprema, regiona u kome žive ispitanici, zaposlenost ispitanika u javnom, privatnom, mešanom ili nevladinom sektoru, ukupnog mesečnog prihoda ispitanika) i mišljenja ispitanika o poslovanju stranih kompanija u Republici Srbiji, u skladu sa Spirmanovim koeficijentom korelacije. U četvrtom delu rada analizira se stanje radničkih prava u inostranim kompanijama, koje autorka povezuje sa stavovima građana o politici Vlade prema zaštiti prava radnika. U ovom delu, kao posebne studije slučaja, autorka izdvaja stanje radničkih prava u kompanijama Linglong Zrenjanin i Aptiv Leskovac. Peti deo sublimira prethodne analize, uopšteno govoreći o manama poslovanja stranih kompanija u Republici Srbiji, i daje odgovor na postavljeno istraživačko pitanje. Na kraju rada se nalaze zaključna razmatranja.

Pregled literature

Sa početkom demokratskih promena i intenziviranja strane investicione aktivnosti na teritoriji Republike Srbije došlo je do porasta broja akademskih studija koje su u fokus analize stavljale upravo strani kapital. Međutim, literatura u Republici Srbiji koja se bavi ovom tematikom obuhvata manji broj empirijskih studija u odnosu na inostranu literaturu. Ipak, gotovo većina tekstova, pre svega iz ekonomije, ali i iz drugih društvenih nauka, na neki način

pominju strani kapital. Proteklih decenija objavljene su na hiljade stranica tekstova, istraživanja i studija slučaja o stranom kapitalu. Autori u njima iznose različite stavove o stranom kapitalu, ali i o odnosu stranog kapitala i drugih segmenata društvenih i ekonomskih procesa.

Strani kapital se u Republici Srbiji preterano pozitivno shvatao kao „lek za sve“, tj. kao instrument ekonomije koji će rešiti sve poteškoće sa kojima se suočavala domaća ekonomija u tranziciji nakon 2000. godine (Zakić & Živaljević, 2019: 15). Rapaić je u svojoj doktorskoj disertaciji prikazao kako ne postoji povezanost između dolaska SDI i razvoja lokalne privrede, odnosno da dotok SDI nije istaknuto doprineo razvitku države domaćina (Rapaić, 2019). U analizi ukupno sedamnaest jedinica lokalne samouprave linearna kauzalnost je dokazana jedino u Indiji, dok ostatak analiziranih opštinskih i gradskih uprava ne ukazuju na povezanost SDI i lokalnog ekonomskog razvoja. Sa dolaskom SDI, u jedinicama lokalne samouprave gde su preovladavale privatizacije došlo je do smanjenja stope zaposlenosti na lokalnu.

Nestorović je u svom istraživanju testirala da li SDI u tranziciji utiču na povećanje bruto društvenog proizvoda (u daljem tekstu BDP) (Nestorović, 2015). Za analizu je uzela ukupno 16 tranzicionih država: Albaniju, Azerbejdžan, Belorusiju, Bosnu i Hercegovinu, Bugarsku, Hrvatsku, Republiku Češku, Mađarsku, Severnu Makedoniju, Poljsku, Rumuniju, Rusku Federaciju, Republiku Srbiju, Sloveniju, Tadžikistan i Ukrajinu, u periodu od 2001. do 2011. godine. Rezultate do kojih je Nestorović u svom radu došla je da uticaj SDI na rast BDP-a nije statistički značajan, da praktično ne doprinosi rastu BDP-a, ali da je svakako neosporno oceniti njihov pozitivan uticaj.

Delevic je u svom istraživanju koje analizira efekte državnih subvencija za SDI na zaposlenost na lokalnom nivou u Republici Srbiji došao do zaključka da su subvencije neefikasne u stvaranju dodatnih radnih mesta (Delevic, 2020). To praktično znači da jedinice lokalne samouprave koje su dobile subvencionisane investicije nisu doživele veću stopu zaposlenosti u poređenju sa periodom bez državnih subvencija i u poređenju sa drugim jedinicama lokalne samouprave koje nikada nisu dobile subvencionisane investicije. Opšti zaključak koji izvodi Delevic jeste da SDI, koje su motivisane državnim subvencijama po otvorenom radnom mestu, ne dovode do održivog rasta zaposlenosti. Ne postoje dokazi da SDI privučene subvencijama daju koristi za lokalnu ekonomiju, a konkurencija među državama u pružanju subvencija stranim kompanijama iscrpljuje finansijske kapacitete država, pa se često i naziva kao „trka do dna“ (Delevic, 2020: 32).

Sa druge strane, Kastratović u svom istraživanju koje ispituje povezanost SDI i rasta BDP-a Republike Srbije dolazi do pozitivne korelacije, odnosno do zaključka da SDI značajno utiču na povećanje BDP-a, uz pretpostavku doslednosti svih drugih sporednih faktora koji isto tako mogu posedovati značaja (Kastratović, 2016). Kastratović je prikazao da SDI, pored nedvosmislenog uticaja na ubrzanje privrednog rasta, imaju uticaj i na smanjenje stope nezaposlenosti, siromaštva, nejednakosti, kao i na povećanje izvoza iz Srbije.

Basu i Guariglia (Basu & Guariglia) u svom istraživanju koje obuhvata 119 država u razvoju u periodu između 1970. i 1999. godine izvode zaključak da su SDI imale značajan uticaj na privredni rast država u razvoju, ali da su takođe dovele do nejednakosti u društvu (Basu & Guariglia, 2003).

Glavni razlog koji se navodi u korist poslovanja stranih kompanija jeste „efekat prelivanja“ (Lu et al., 2017), koji utiče da se poveća produktivnost domaćih preduzeća koja su vertikalno integrisana u lanac vrednosti. Međutim, među istraživačima ne postoji konsenzus o pozitivnim efektima SDI na horizontalno integrisana domaća preduzeća. Istraživanja

sprovedena u Venecueli, u periodu od 1976. do 1989. godine, pokazala su da strane investicije negativno utiču na učinkovitost nacionalnih preduzeća (Aitken & Harrison, 1999). Takođe, još jedno inostrano istraživanje sprovedeno u NR Kini je pokazalo da su SDI imale negativan i značajan uticaj na produktivnost domaćih firmi u istoj industriji¹ (Lu et al., 2017).

Uopšteno govoreći, empirijska iskustva su pokazala da strani kapital (u obliku SDI, kredita ili nekog drugog oblika finansijskog partnerstva) može posedovati kako povoljan tako i nepovoljan uticaj na državu primaoca kapitala, pa SDI ne možemo posmatrati i ocenjivati jednostrano – bilo pozitivno, odnosno negativno. Odnosi zavisnosti između priliva SDI, ekonomskog razvoja, stope izvoza, stope zaposlenosti, uticaja na domaća preduzeća i nejednakosti, zavise od metoda ekonometrije i posmatranog vremenskog perioda istraživanja, kao i mnogih drugih spoljnih faktora koje je neizostavno posmatrati i analizirati. Zaključak je da će istraživači iz različitih država dolaziti do različitih rezultata, pa je analiza stranog kapitala u Republici Srbiji istraživanje vredno po sebi.

Obim SDI u Republici Srbiji

Nakon 2000. godine i otpočinjanja procesa privatizacije i tranzicije, došlo je do procesa deindustrijalizacije. Mnogobrojna socijalistička preduzeća nisu se mogla prilagoditi tržišnoj ekonomiji, pa su bila ugašena. Druga preduzeća su prošla proces restrukturiranja i kroz proces privatizacije rešile problem viška radnika. Paralelno sa procesom privatizacije državnih preduzeća došlo je do povećanja stope nezaposlenosti, budući da je strani investitor bio zainteresovan da poveća efikasnost i produktivnost preduzeća. Glavna karakteristika masovne privatizacije u Srbiji jeste da su podjednako privatizovane državne firme koje su loše poslovale i stvarale gubitke, kao i državne firme koje su dobro poslovale i bile produktivne. To je dovelo do velike ponude radne snage i posledično umanjilo cenu rada. Strani kapital je (bio) zainteresovan za sektore u kojima već postoji iskustvo privrede, postojeće industrijsko nasleđe i jeftina radna snaga koja se može iskoristiti (Tasić, 2021: 14).² Nakon iscrpljivanja benefita privatizacije, došlo je do intenziviranja stranih investicionih aktivnosti kroz *grinfeld* (*greenfield*) i *braunfeld* (*brownfield*) investicije.

Po završetku promena u političkom sistemu u 2000. godini, obustavom sankcija i uspostavom normalnih međunarodnih odnosa, dolazi do stvaranja povoljnih institucionalnih, zakonskih i drugih preduslova za SDI, zbog čega se često i 2001. godina smatra početkom tranzicionog perioda u Republici Srbiji (Business info Group, 2020: 116). Kao institucionalna potpora stranim ulaganjima uspostavljena je Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza (SIEPA) 2001. godine, koja je 2013. godine ugašena i na njenom mestu je osnovana Razvojna agencija Srbije (RAS). Pravna regulativa koja uređuje oblast SDI je uspostavljena 2002. godine, u trenutku kada je usvojen Zakon o stranim ulaganjima, a kao rezultat toga je nastupilo donošenje skupa zakonskih mera od značaja za dotok SDI, čime je omogućena sloboda stranih investicija (Rapaić, 2019: 102). Ovim zakonom su inostrani ulagači postali u potpunosti podjednaki sa domaćim investitorima u pogledu prava i obaveza.

¹ Horizontalna integrisanost podrazumeva poslovanje domaćih i stranih kompanija u istoj industriji, dok vertikalna integrisanost podrazumeva poslovanje domaćih i stranih kompanija u različitim industrijama.

² Fabrike koje se bave proizvodnjom guma (npr., Linglong Tire Zrenjanin) i proizvodnjom automobilskih delova (npr., Aptiv Leskovac) su tipični primeri ovakve politike.

Uporednom analizom priliva SDI na početku tranzicionog perioda i priliva SDI danas, prema podacima UNCTAD – Konferencije Ujedinjenih nacija o trgovini i razvoju (United nations conference on trade and development) iz 2022. godine, vidimo da je priliv SDI sa 52 miliona dolara, koliko je iznosio 2000. godine, dostigao vrtoglavih 5 milijardi dolara u 2021. godini. Prema podacima koji su objavljeni u godišnjem izveštaju fDi Intelligence (fDi Report 2020), u *Financial Times*, Republika Srbija je zauzela prvo mesto 2020. godine na evropskom kontinentu, u poređenju sa prilikom stranih ulaganja i veličinom ekonomije (Razvojna agencija Srbije, 2022).

Prema dinamici i obimu SDI, period 2000–2022. godine ćemo podeliti na 5 potperioda: period 2000–2005, 2006–2008, 2009–2011, 2012–2020. i od 2021. do danas. Prvi analizirani period, 2000–2005, obuhvata nivo SDI u iznosu od 3,9 milijardi evra. Najviše SDI je u ovom periodu investirano kroz proces privatizacije preduzeća iz profitabilne industrije (industrija duvana, cementara, pivara, prehrambene industrije) i akvizicije banaka. U periodu 2006–2008. godine ukupan iznos SDI je iznosio nešto više od 6,9 milijardi evra. U ovom periodu je ostvarena najveća strana investicija ikad zabeležena na teritoriji Republike Srbije, kada je norveški gigant mobilne telefonije Telenor kupio srpski Mobtel u iznosu većem od 1,6 milijardi evra. Svetska finansijska kriza iz 2009. godine, koja je globalno odjeknula i potresla ceo svet, odrazila se i na priliv SDI u Srbiji. Za period 2009–2011. SDI su iznosile 4,2 milijardi evra. Analizom investicija u periodu 2012–2020. godine, zaključujemo da dolazi do promenjenog obrasca ulaganja. U ovom periodu ukupno je uloženo 21.165 milijardi evra SDI. Pored francuskog investiranja u aerodrom, kupovine RTB Bora i Železare Smederevo od strane kineskih kompanija, u strukturi strane investicione delatnosti počinje da dominira trend otvaranja kompanija za proizvodnju automobilskih delova i proizvodnju pneumatika (gume), kao što su Linglong Tire, Michelin, Brose, Leoni, MEI TA.

Nakon pandemije virusa korona, u 2021. godini priliv SDI je ostao snažan i iznosio je ukupno 3,656 milijardi evra. Na osnovu prvih platnobilansnih informacija Narodne banke Srbije (NBS), u periodu od januara do septembra 2022. godine, priliv SDI je dostigao 3.011 milijardi evra, što je približna uložena cifra iz 2021. godine, kada je investirano 3.002 milijardi evra. Najveći priliv SDI su registrovani iz NR Kine – ukupno 491,5 miliona evra; iz EU – ukupno 401 miliona evra; iz Sjedinjenih Američkih Država – ukupno 56,7 miliona evra i iz Ruske Federacije – ukupno 30,4 miliona evra.³ Jasno je zaključiti da NR Kina izrasta kao vodeći investitor i da otvara nove mogućnosti za svoj dalji spoljnopolitički i ekonomski uticaj.

Obim strane investicione aktivnosti, prikazan u radu kroz 5 potperioda, ukazuje da je Republika Srbija atraktivna investiciona destinacija. Međutim, ne smemo zanemariti činjenicu da je važan deo finansijskih sredstava otišao iz Republike Srbije, zbog repatriacije profita multinacionalnih korporacija, pa je zato potrebno proučiti i istražiti i odlive koji se javljaju kao rezultat SDI (Rapaić, 2019: 142).

Korelaciona analiza

U periodu od maja do septembra 2022. godine, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka je sproveo opsežno ispitivanje stavova građana i građanki o pitanjima u vezi sa demokratskom transformacijom Srbije u protekle tri decenije

³ Svi podaci o iznosu i obimu SDI su preuzeti i izračunati na osnovu podataka Narodne banke Srbije (NBS).

(1990–2022). Neke od tema koje su analizirane u upitniku su: zainteresovanost ispitanika za politiku i međunarodne odnose; stavovi prema članstvu Srbije u EU i NATO-u; osećanje evropskog i nacionalnog identiteta; partijska identifikacija i stavovi ispitanika prema političkim partijama; autoritarna orijentacija, kao i sociodemografski podaci. Za potrebe ovog rada, za analizu ćemo izdvojiti stavove građana i građanki prema poslovanju stranih kompanija na teritoriji Republike Srbije. Na ovo pitanje je odgovorilo ukupno 2.265 ispitanika, dok je 1.162 ispitanika preskočilo da da odgovor na pitanje u vezi sa poslovanjem inostranih kompanija.

Za analizu je korišćen Spirmanov koeficijent rang korelacije, koji predstavlja neparametarski test i ne postavlja zahteve u vidu distribucije, kako bi bilo utvrđeno da li postoji veza između stepena postignutog obrazovanja ispitanika, regiona Srbije u kojima stanuju ispitanici, zaposlenosti ispitanika u javnom, privatnom, mešanom ili nevladinom sektoru, prosečnih ukupnih mesečnih primanja domaćinstva ispitanika i stavova ispitanika o koristima ili štetama zbog dolazaka stranih kompanija u Srbiju. Prema Kiohejnu (Cohen, 1988: 79–81), na osnovu analiziranih odgovora ispitanika dobijen je Spirmanov koeficijent korelacije od +,08 u samo jednom analiziranom slučaju. Ostvarena je pozitivna korelacija između stepena postignutog obrazovanja ispitanika i stavova ispitanika o koristima dolaska stranih kompanija u Srbiju. Dobijeni rezultati korelacione matrice pokazuju da je najveći nivo zavisnosti pronađen između stepena postignutog obrazovanja ispitanika i stavova ispitanika o koristima, odnosno štetama poslovanja stranih kompanija u Srbiji, što znači da sa rastom stepena postignutog obrazovanja raste i pozitivno interesovanje ispitanika za poslovanje stranih kompanija na teritoriji Srbije. Za ostale ispitane varijable međuzavisnost je na niskom nivou, odnosno statistički je beznačajna. Ovakva analiza nam može pokazati kako su različiti trendovi ili obrasci u društvu povezani, odnosno da li su lične karakteristike ispitanika (kao što su obrazovanje, prihodi, region u kome žive, zaposlenost po sektorima) povezane sa njihovim stavovima prema poslovanju stranih kompanija u Srbiji.

Tabela 1. Prikaz rezultata korelacione analize

Da li je za ekonomiju Srbije dolazak stranih kompanija koristan ili štetan?			
<i>Spearman's rho</i>	Najviši stepen postignutog obrazovanja ispitanika	Correlation Coefficient	,02
		Sig. (2-tailed)	,27
		N	2.113
	Region Srbije u kome stanuju ispitanici	Correlation Coefficient	,06
		Sig. (2-tailed)	,79
		N	2.059
	Zaposlenost ispitanika u javnom, privatnom, mešanom ili nevladinom sektoru	Correlation Coefficient	-,03
		Sig. (2-tailed)	,21
		N	1.364
Prosečna ukupna mesečna primanja domaćinstva ispitanika? (misli se na primanja svih članova domaćinstva, uključujući sve vrste primanja: plate, nadoknade za nezaposlene, socijalne pomoći)	Correlation Coefficient	,08**	
	Sig. (2-tailed)	,00	
	N	2.076	

Izvor: izrada autora u SPSS programu

Naša analiza potvrđuje rezultate do kojih su i Basu i Guarilia došli u svom istraživanju iz 2003. godine. Naime, Basu i Guarilia su utvrdili pozitivnu korelaciju između SDI i obrazovne nejednakosti u državama u razvoju (Basu & Guariglia, 2003: 830). Zaključci do kojih autori dolaze jesu da strane direktne investicije pogoršavaju i produbljuju nejednakost između obrazovnih i neobrazovanih ljudi. Neobrazovani i siromašni ljudi nemaju pristup savremenim tehnologijama, znanjima i veštinama koje sa sobom donose strane kompanije, te im je teško da se prilagode i da budu konkurentni stranim kompanijama, dok, sa druge strane, obrazovani ljudi mogu lakše da se prilagode režimu poslovanja stranih kompanija, da brže nauče i da postanu konkurentni. U svetlu dobijenih rezultata u ovom istraživanju, i uz to rezultati do kojih su došli Basu i Guarilia, može se zaključiti da sa višim stepenom obrazovanja postoje pozitivna slaganja sa poslovanjem stranih kompanija na teritoriji Republike Srbije, zato što upravo obrazovani ljudi mogu najviše profitirati dolaskom inostranih kompanija.

Kršenje pravne regulative u stranim kompanijama

Poseban fokus autorka izdvaja za analizu kršenja pravne regulative od strane inostranih kompanija. Nepoštovanje propisa je značajno izraženo u području radnog prava, trajanje radnog vremena zaposlenih i neisplate nadoknade za rad državnim praznicima ili vikendima (Radenković, 2016: 66). U kontekstu sprovedenog istraživanja došli smo do sličnih saznanja. Korišćenjem metoda deskriptivne statistike dobijeni su sledeći rezultati: čak dve trećine ispitanika (65,1%) smatra da je Vlada svojim politikama doprinela da se zaštita prava radnika pogorša, a oko petina ispitanika (19,6%) smatra da Vlada nije uticala na zaštitu prava radnika. Samo manjina, ispod 7% od ukupnog broja ispitanika, smatra da je Vlada svojim politikama uticala da se zaštita prava radnika poboljša. Posebno je značajno analizirati ove podatke u kontekstu poslovanja stranih kompanija u Srbiji. Kao primere izdvojićemo sledeće kompanije: kineska kompanija za proizvodnju pneumatika Linglong u Zrenjaninu i britanska kompanija za proizvodnju auto-delova Aptiv u Leskovcu.

Nekoliko stotina radnika iz Vijetnama je angažovano na izgradnji kineske fabrike pneumatika Linglong u Zrenjaninu, na osnovu potpisanog sporazuma sa Vladom Vijetnama. Verovatno javnost nikada ne bi saznala o stanju radničkih prava u ovoj fabrici da ona nije zainteresovala medije i aktiviste za ljudska prava. Upravo su oni skrenuli pažnju javnosti o stotini vijetnamskih radnika koji su žrtve radne eksploatacije. Na osnovu novinarskih izveštavanja javnost u Srbiji je imala prilike da vidi potresne kadrove i slike koji su dočaravali nehumane uslove života i rada u spomenutoj fabrici. Jedan od radnika je dao izjavu za dnevne novine Danas u kojoj je istakao da je u kampu okvirno 400 radnika, da je glavna poteškoća nedostatak adekvatne vode za piće i kupanje, nedostatak struje, da su im na dolasku uzeta dokumenta, kao i problem neredovnih plata (Bukvić, 2022). Radnike iz Vijetnama je uposlila kompanija „China Energy Engineering Group Tianjin Electric Power Construction“, koja je zapravo izvođač građevinskih radova za kompaniju Linglong. Nakon osude javnosti zbog ovakvog postupanja prema radnicima, čelnici iz kompanije Linglong su izjavili da radnici iz Vijetnama nisu upošljenici njihove kompanije i da su upošljenici jedne od njihovih firmi koja je izvođač radova (Martinović, 2021). U saopštenju Linglonga su naveli da Linglong nema pravnu moć da utiče na način postupanja prema radnicima od strane njihovih izvođača radova (Martinović, 2021).

Druga studija slučaja izdvojena za potrebe rada jeste stanje radničkih prava u britanskoj kompaniji za proizvodnju auto-delova Aptiv u Leskovcu. Tokom letnjeg perioda i usled povećanog obima posla, radnicima je radno vreme produženo na 12 sati dnevno. Radnici su dobili da potpišu saglasnost kojim potvrđuju da „izražavaju dobru volju da rade po 12 sati dnevno u trajanju dužem od mesec dana” i da „odgovornost za sve eventualne nastale povrede usled prekovremenog rada i preopterećenja, fabrika neće snositi, već oni lično”. Na ovaj način su se zaposleni odrekli prava za naknadu štete za eventualne posledice koje mogu nastati nakon povređivanja radnika zbog iscrpljenosti i nedovoljne zaštite i sigurnosti na radu. Jedna od radnica je u intervjuu za dnevne novine Blic izjavila da je veliki broj radnika pred sam kraj dvanaestog radnog sata padao u nesvest, objašnjavajući da je sam posao izuzetno naporan i da zahteva da se sve vreme stoji na nogama, dok se rukama obavlja uvek ista radnja i da u jednom trenutku počinje da se vrti u glavi (Ivanović, 2021). Takođe, od strane lokalnog lekara ortopeda ustanovljen je „Aptiv sindrom”, koji je primećen kod iznurenih radnica, a koji ukazuje na ozbiljne zdravstvene posledice koje su zaposleni imali radeći u toj kompaniji, kao što su upale tetiva i tetivnih ovojnica, išijasa, lumbaga, upale pripoja mišića.

Države u razvoju, u kojima se ubraja i Republika Srbija, često smanjuju standarde u oblasti zaštite prava radnika kako bi privukle SDI. Iako je pravo na zdrave radne uslove priznato pravo svakog čoveka, strane kompanije koje su rukovođene ciljem sticanja većeg profita često zaobilaze poštovanje osnovnih ljudskih prava. U odsustvu neposredne odgovornosti kompanija u pravnim pitanjima zaštite radnih prava države u razvoju se moraju kontinuirano podsticati da obezbede zaštitu fundamentalnih prava čoveka u slučaju povrede prava od strane velikih kompanija (Đukanović, 2020: 271).

SDI i problem „zamke srednje razvijenosti”

Jedan od najvećih problema sa poslovanjem stranih kompanija jesu transferne cene kojima se *de facto* izvlači profit iz matične države i vrši transfer putem različitih metoda u matičnu kompaniju ili njene podružnice/filijale (Zakić & Živaljević, 2019: 35). Strane kompanije sele svoj kapital tamo gde mogu ostvariti najviše prinosa (zavisno od pravne regulative država koje definišu minimum poreza i carina koje inostrane kompanije treba da izdvoje za plaćanje). Problem transfernih cena nastaje kada inostrane kompanije krenu da vrše manipulacije ovim cenama sa ciljem ostvarivanja velike novčane koristi, izbegavanjem plaćanja poreza, carina i sl. (Rapaić, 2019: 78). Međutim, na samoj kompaniji je da odluči da li će novac vratiti u svoju matičnu kompaniju ili će reinvestirati u državu domaćina SDI.

Drugi problem koji nastaje usled poslovanja stranih kompanija jesu velike subvencije koje država daje kako bi privukla strane investitore da ulože novac i koje su često politički motivisane. U slučaju visoke stope nezaposlenosti, kao što je slučaj u državama u razvoju kakva jeste Republika Srbija, dolazak inostranih investitora i otvaranje radnointenzivnih fabrika se politički posmatra kao primamljivo rešenje za smanjenje stope nezaposlenosti. Strane direktne investicije se stavljaju u kontekst rasta zaposlenosti, a Vlada se percipira kao entitet koji direktno generiše nova radna mesta i rešava gorući problem nezaposlenosti (Radulović, 2021: 27). Međutim, neizostavno je postaviti pitanje da li ogromna količina novca koja se izdvaja iz budžeta za subvencionisanje inostranih aktivnosti može biti opravdana

povećanom stopom zaposlenosti.⁴ Ekonomisti navode da je praksa davanja podstreka SDI, koje su isključivo orijentisane na povećanje zaposlenosti, predodređena za neuspeh (race to the bottom), zbog toga što nedostaju drugi pozitivni efekti SDI koji bi dugoročno osigurali održiv i pouzdan ekonomski rast i razvoj (Jovanović, 2021: 91).

Međutim, priliv stranog kapitala, bilo kroz SDI ili kroz zaduživanje za infrastrukturne projekte, jeste od vitalnog značaja za održavanje kursa dinara, tako da SDI ne treba oceniti jednostrano – samo negativno, odnosno samo pozitivno. Projekti izgradnje infrastrukture od strane kineskih kompanija jesu značajni katalizator razvoja ekonomije Republike Srbije, s obzirom na to da postižu veću pokrivenost i dostupnost proizvoda i usluga i utiču na bolji kvalitet života, olakšavajući transport (Stanković & Topalović, 2022a: 61). Treba praviti paralelu i razliku između priliva SDI i zaduživanja države putem međunarodnih kredita. Većina infrastrukturnih projekata na teritoriji Republike Srbije je realizovana preko kredita kineskih državnih kompanija, koji se često pogrešno tumače i poistovećuju sa investicijama (videti više: Stanković & Topalović, 2022a: 60–64).

Osnovna karakteristika država u razvoju, kao što je i Republika Srbija, jeste da izražava nedostatak domaćeg kapitalnog akumuliranja koji iziskuje potrebu za povećanjem priliva SDI (Stojanović, 2018: 62). Međutim, zapostavljanje domaćih ulaganja u istraživanje i razvoj i odlaganje domaćih investicija dugoročno dovode do toga da ekonomija Srbije postane zavisna od priliva stranog kapitala i upadanja u odnos „zavisnog kolonijalizma“. Da bi privreda Republike Srbije napredovala po stopi 4–5% godišnje, neophodno je da ukupan investicioni nivo dostigne četvrtinu bruto domaćeg proizvoda (Randelović, 2020: 64). Strane direktne investicije su već na zavidnom nivou, ali da bi se postigao ovaj rezultat, neophodno je da dođe do povećanja domaćih privatnih investicija, koje su ograničene zbog nedovoljne domaće štednje i nedostatka poverenja domaćih preduzetnika u poslovne uslove (Randelović, 2020: 64).

I pored navedenih negativnih strana, SDI su nesumnjivo imale pozitivan uticaj na ekonomiju Srbije, ali nisu ispunile sva očekivanja koja su bila polagana u njih. Iako Republika Srbija beleži visok priliv SDI u posmatranom vremenskom periodu od 2000. do danas, stopa ekonomskog rasta Republike Srbije je i dalje prilično nedovoljna. Ne može se tvrditi da postoji održiv ekonomski rast bez domaće štednje i domaćih investicija, prvenstveno u istraživanje i razvoj. Otvaranjem radnointenzivnih fabrika stopa nezaposlenosti se smanjuje, ali ekonomiji preta da upadne u nešto što se ilustrativno naziva „zamka srednje razvijenosti“. „Zamku srednje razvijenosti“ karakteriše visoka stopa zaposlenosti, ali relativno niske plate, nizak životni standard ljudi, kao i nesposobnost za tehnološko napredovanje usled privredne strukture koja je prevashodno orijentisana na proizvodnju izvoznih komponenti (primer svih auto-industrija). Za ovakvo stanje privrede karakteristično je da velike strane kompanije imaju presudan uticaj u oblikovanju privredne klime, u smislu raspodele tržišnih udela, gašenja domaćih preduzeća, gušenja konkurencije i sl. (Milićević, 2015). Strani investitori su zainteresovani za niske troškove rada i proizvodnje, koje su dodatno snižene usled državnih subvencija i često nakon isteka privilegovanih pozicija napuštaju državu, kao što je primer kompanije Geoks (Geox) iz Vranja, koja je napustila Republiku Srbiju kada su državne subvencije istekle. U takvim privrednim uslovima plate stagniraju, budući da narušavaju

⁴ Republika Srbija je kompaniji Henkel za otvaranje nove fabrike izdvojila subvencije koje iznose čak 144.000 evra po zaposlenom radniku.

visoke profite inostranih kompanija, pa će investitori ostati samo ukoliko su plate niskog ili nižeg nivoa u poređenju sa platama u drugim tranzicionim državama (Milićević, 2015).

Zaključak

Smisao svakog stranog kapitala treba da se meri prema promenama u kvalitetu i standardu života građana. SDI treba da doprinesu razvitku privrede Republike Srbije i da na njima bude zasnovan održiv i stabilan ekonomski razvoj. Tranzicioni model ekonomskog rasta u Republici Srbiji, nažalost, ne pokazuje takav privredni scenario. Za dvadeset i dve godine demokratske Srbije stopa privrednog rasta je nedovoljna i ekonomiji preti opasnost da upadne u „zamku srednje razvijenosti“. Kako bi se to sprečilo, pored priliva SDI koji je neminovan i koji može imati pozitivne efekte, neophodne su domaće investicije, prvenstveno u istraživanje i razvoj.

U radu je prikazana korelaciona analiza koja sugerise da sa višim stepenom postignutog obrazovanja ispitanika i sa koristima poslovanja stranih kompanija na teritoriji Republike Srbije postoji pozitivna veza sa koeficijentom korelacije od 0,085. Rezultati istraživanja pokazuju da najobrazovaniji ljudi ostvaruju najviše benefita dolaskom stranih kompanija u Republiku Srbiju.

Pored sagledavanja pozitivnih strana SDI, autorka je u radu prikazala negativne strane poslovanja stranih kompanija a koje se odnose na nepoštovanje standarda u oblasti prava radnika. Ono što je immanentno državama u razvoju jeste da često smanjuju standarde u oblasti zaštite prava radnika kako bi privukle SDI. Smanjivanje standarda se ne vezuje samo za oblast prava radnika, takođe obuhvata i donošenje manje zahtevnih propisa u oblasti životne sredine, kako bi države bile konkurentnije u privlačenju stranog kapitala. Pitanje koje prevazilazi obim ovog istraživanja a koje može biti interesantno za analizu jeste „*kakav je odnos stranih kompanija prema životnoj sredini i javnom zdravlju u Republici Srbiji?*“. Činjenica da pet bogatih država sveta (NR Kina, Sjedinjene Američke Države, Indija, Ruska Federacija i Japan) emituju na godišnjem nivou približno dve trećine ukupnog ugljen-dioksida (Станковић & Топаловић, 2022b: 227) i čije su kompanije najzastupljenije na teritoriji Republike Srbije, prebacuje fokus analize na drugi plan. Mapiranjem crnih ekoloških tačaka, odnosno stranih kompanija koje posluju u Republici Srbiji, među kojima su RTB Bor, Železara Smederevo, Linglong Zrenjanin i dr. a koje se često dovode u vezu sa negativnim ophođenjem prema životnoj sredini, može se ispitati i ekološka dimenzija stranog kapitala.

LITERATURA

- Aitken, B. J. & Harrison, A. E. (1999). Do Domestic Firms Benefit from Direct Foreign Investment? Evidence from Venezuela. *American Economic Review*, 89(3), 605–618. <https://doi.org/10.1257/aer.89.3.605>
- Basu, P. & Guariglia, A. (2007). Foreign Direct Investment, inequality, and growth. *Journal of Macroeconomics*, 29(4), 824–839. <https://doi.org/10.1016/j.jmacro.2006.02.004>
- Bonić, Lj. & Stanković, N. (2011). Strana ulaganja kao determinanta stabilnog privrednog rasta i razvoja u Srbiji. *Ekonomске teme*, 49(3), 467–481. <http://www.eknfak.ni.ac.rs/Ekonomске-teme/et2011-3.pdf>
- Bukvić, Lj. (2022, 28. avgust). Od kako je stigao u Srbiju samo problemi: Linglong i dalje miljenik vlasti. *Danas*. <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/od-kako-je-stigao-u-srbiju-samo-problemi-linglong-i-dalje-miljenik-vlasti/>
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. Second Edition. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale.
- Delevic, U. (2020). Employment and state incentives in transition economies: are subsidies for FDI ineffective? The case of Serbia. *Transnational Corporation*, 27(2), 31–63. <https://doi.org/10.18356/a6f64950-en>
- Đukanović, A. (2020). Nedržavni akteri i zaštita ljudskih prava. U: M. Vučić (Ur.), *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu* (str. 249–275). Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Grupa autora. (2020). *Investicije u Srbiji 2000–2020*, specijalno izdanje. Beograd: Business Info Group. https://big.co.rs/upload/Edition/Download/2020-06/Svet_U_Srbiji_2.pdf
- Ivanović, M. (2021, 5. jul). Radili po 12 sati 5 dana nedeljno, sad po 8, ali 7 dana! Poslovodstvo „Aptiva” iz Leskovca tvrdi da je sve dobrovoljno, u fabriku danas stigla i ekipa iz britanske centrale. *Blic*. <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/radili-po-12-sati-5-dana-nedeljno-sad-po-8-ali-7-dana-poslovodstvo-aptiva-iz-leskovca/6n3tqzs>
- Jovanović, M. (2021). Srbija na stranputici razvoja? O uticaju kineskih investicija. U *Srbija i strani kapital – osvrti i analize* (str. 91–97). Beograd: Libek. <https://libek.rs/wp-content/uploads/2021/05/SRBIJA-I-STRANI-KAPITAL.pdf>
- Kastratović, R. (2016). Uticaj stranih direktnih investicija na privredni i društveni razvoj Srbije. *Bankarstvo*, 45(4), 70–93. [10.5937/bankarstvo1604070K](https://doi.org/10.5937/bankarstvo1604070K)
- Lu, Y., et al. (2017). Identifying FDI spillovers. *Journal of International Economics*, 107, 75–90. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2017.01.006>
- Martinović, I. (2021, 18. novembar). Borba vijetnamskih radnika za bolje uslove u Srbiji. Šta se zna? *Radio Slobodna Evropa*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/radnici-linglong-zrenjanin-protest/31567923.html>
- Milićević, D. (2015, 15. decembar). Devizni kurs i klopka srednje razvijenosti. *Makroekonomija*. <https://www.makroekonomija.org/0-dragovan-milicevic/devizni-kurs-i-klopka-srednje-razvijenosti/>
- Nestorović, O. (2015). Da li strane direktne investicije doprinose privrednom rastu zemalja u tranziciji? *Ekonomске teme*, 53(2), 273–282. http://ekonomskete.me/rs/pdf/et20152_07.pdf
- Radenković, I. (2016). Foreign Direct Investments in Serbia. Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe. https://rosalux.rs/wp-content/uploads/2022/04/108_foreign_direct_investments_in_serbia_ivan_radenkovic_rls_2016.pdf
- Radulović, B. (2021). Subvencionisanje stranih direktnih investicija – efekti i posledice. U: *Srbija i strani kapital – osvrti i analize* (str. 26–30). Beograd: Libek. <https://libek.rs/wp-content/uploads/2021/05/SRBIJA-I-STRANI-KAPITAL.pdf>
- Randelović, S. (2020). Subvencije kao kompenzacija za visok rizik poslovanja. U: *Investicije u Srbiji 2000–2020*, (str. 64–65). Beograd: Caligraph. https://big.co.rs/upload/Edition/Download/2020-06/Svet_U_Srbiji_2.pdf
- Rapaić, S. (2016). *Uloga stranih direktnih investicija u lokalnom ekonomskom razvoju u Republici Srbiji (2001–2013)* (Doktorska disertacija). Beograd: Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu.
- Razvojna agencija Srbije (2022). Počev od 2007. godine Srbija je privukla preko 37 milijardi evra stranih direktnih investicija. Beograd: Razvojna agencija Srbije (RAS). <https://ras.gov.rs/uspesne-price> (pristupljeno 25. januara 2023.)

- Stanković, Đ. & Topalović, M. (2022). Kineska inicijativa „Pojas i put“ kao novi model uspostavljanja odnosa između NR Kine i Republike Srbije. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 27(1), 51–73. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1089557>
- Станковић, Ђ. & Топаловић, М. (2022). Популациони притисак као узрок климатских промена. *Политичка ревија*, 73(3), 219–235. <https://doi.org/10.22182/pr.7332022.10>
- Stojanović, D. (2018). Strane direktne investicije, izvoz i ekonomski rast u Srbiji. *Poslovna ekonomija*, 22(1), 54–72. [10.5937/poseko13-16543](https://doi.org/10.5937/poseko13-16543)
- Tasić, S. (2021). Strani kapital između teorije i prakse – iskustvo Srbije. U: *Srbija i strani kapital – osvrti i analize* (str. 9–15). Beograd: Libek. <https://libek.rs/wp-content/uploads/2021/05/SRBIIJA-I-STRANI-KAPITAL.pdf>
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (2022). General Profile: Serbia. Baza podataka. Geneva: United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). <https://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/GeneralProfile/en-GB/688/index.html> (pristupljeno 20. januara 2023.)
- Vojinović, M. (1972). *Zemlje u razvoju i transnacionalne korporacije*. Beograd: Tanjug.
- Zakić, K. & Živaljević, A. (2019). SWOT analiza SDI u Srbiji kao vodič za strane investitore i državnu administraciju. U: S. Jelisavac Trošić (Ur.), *Strane investicije u Srbiji: novi pogledi* (str. 13–44). Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.

Đurđica Stanković

**FOREIGN CAPITAL IN THE REPUBLIC OF SERBIA:
CITIZENS' EXPERIENCES AND EXPECTATIONS**

Abstract

Foreign capital greatly impacts the Republic of Serbia's economy, while encouraging industrial development, reducing the unemployment rate, enabling technological independence, and increasing the international competitiveness of the Republic of Serbia. After the democratic changes in 2000 and the abolition of the sanctions with its access to the international market, foreign investments in the Republic of Serbia intensified, and the trend of attracting foreign investment activities began to be dominant. The paper offers an overview of foreign investment activity in the Republic of Serbia, from the process of transition and privatization until today. The basic research question to which this paper tries to offer an answer is: *"Why is the economy of the Republic of Serbia, despite the large inflow of foreign capital and increased investment activity, in danger of falling into the trap of*

medium development?" The paper will use the statistical method of analysing the survey conducted by the Institute of Social Sciences in the period from May to September 2022, which will try to sublimate the conclusions and results of the research concerning the experiences and expectations of Serbian citizens regarding the business of foreign companies in the Republic of Serbia. The study aims at examining the relationship between socio-demographic variables (level of education, region where respondents live, employment of respondents in the public, private, mixed or non-governmental sector, total monthly income of respondents) and the respondents' opinions concerning the operations of foreign companies in the Republic of Serbia. Descriptive statistics and Spearman's correlation coefficient were used in the data analysis. Special attention will be paid to the analysis of the protection of workers' rights in the foreign companies operating on the territory of the Republic of Serbia.

Keywords: foreign capital, investments, economy, Republic of Serbia, respondents, worker rights